Bharatiya Shikshan Prasarak Sanstha, Ambajogai

Swa. Sawarkar Mahavidyalaya, Beed

Internal Quality Assurance Cell

CRITERION 3- RESEARCH, INNOVATIONS & EXTENSION

3.3.2. Number of books and chapters in edited volumes/books published and papers published in national/international conference Proceedings per teacher during the last five years

BOOKS-CHAPTER IN BOOKS- PAPERS IN PROCEEDINGS PUBLISHED

2021-22

(02442) 226218 (02442) 225918 veersawarkarbeed@gmail.com

Bhartiya Shikshan Prasarak Sanstha, Ambajogai

Swa. Sawarkar Arts, Science & Commerce College

Re-accredited by NAAC-B Grade

Sawarkar Nagar, Jalna Road, Beed M.H., India- 431122

CRITERIA-III
RESEARCH INNOVATIONS & EXTENSION
3.3.2. BOOKS-CHAPTER IN BOOKS-PAPERS IN PROCEEDINGS PUBLISHED
2021-22

Sr. No	Author	Title of the Book	Chapter in Book	ISBN/ISSN No.	Publisher
1	Dr. Bhalerao Jyotishwar K.	Su-Prashasan		978-93-80876-97-9	Educational Publishers And Distributors, Aurangabad
2	Dr. Bhalerao Jyotishwar K.	Public Administration: Concepts & Theories		978-93-90775-84-2	International Publications Kanpur-208021
3	Dr.Gosavi Medha I.	Chandra Mazya Chandanyat		978-93-91239-20-6	Chaprak Publication, Pune
4	Dr.Sasane Sangita S.	Indian Diaspora & Humanism Through Feministic Perspective		978-93-90618-59-0	Harshvardhan Publications, Beed
5	Dr.Surwase Sopan M.	Bhartiya Swantantraycha Amruth Mahosave:Sandhi Aani Aavane-Andhasardha Nirmulanamadhe Sant Sahityche Yougdan		978-81-955479-7-5	Siddhi Publication, Nanded
6	Dr. Bhalerao Jyotishwar K.	Samkalin Manavi Hakka	Nagari Sthanik prashashasan Ani Mahila Arakshan	978-93-91305-56-7	Adhar Publications, Amrawati
7	Dr. Bhalerao Jyotishwar K.	Current Issues ,Challenges and Opportunities in Social Sciences	Bhrtiya Dharm Nirpekshata v Saman Nagari Kayda	2349-638x	Ayushi International

Swa.Sawarkar Mahavidyalaya B.S.P.S. Ambajogai * Beed *

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya,
Beed.

सु-प्रशासन

डॉ. भालेराव जे. के.

एज्युकेशनल पब्लिशर्स

Swa. Sawarkar Mahavidyalaya 139 Beed
Principal
Swa. Sawarkar Mahavidyalaya
Beed

महाराष्ट्रातील सर्व विद्यापीठे, महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग, संघ लोकसेवा आयोग, सेट, नेट परीक्षा व लोकप्रशासन विषयांच्या विद्यार्थ्यांना उपयुक्त संदर्भग्रंथ

• आदरणीय मार्गदर्शक व प्राचार्य प्रोफेसर
डॉ. पंजाबरावजी शाकर यांना
सस्नेहपूर्वक ....

17/9/2021

Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
139
Beed

सु-प्रशासन

डॉ. भालेराव जे. के.
सेट, नेट, पीएच.डी.
सहयोगी प्राध्यापक व संशोधन मार्गदर्शक
(लोकप्रशासन विभाग)
स्वा. सावरकर महाविद्यालय, बीड

एज्युकेशनल पब्लिशर्स ॲण्ड डिस्ट्रीब्युटर्स

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

Swa-Sawarkar Mahavidyalaya
139
Beed

❖ **सु-प्रशासन**

© **डॉ. भालेराव जे.के.**

● **ISBN No. :** 978-93-80876-97-9

● **प्रकाशक :**
एज्युकेशनल पब्लिशर्स ॲण्ड डिस्ट्रिब्युटर्स
गोकुळवाडी, औरंगपुरा, औरंगाबाद.
दूरध्वनी क्र.: ०२४०-२३२९२०४
भ्रमणध्वनी : ०९९७००६७९७१
ई-मेल : educationalpub@gmail.com
web: www.educationaldp.com

● **अक्षरजुळणी :**
विनायक कॉम्प्युटर, औरंगाबाद.

● **प्रथमावृत्ती :-** १७ सप्टेंबर २०२१

● ₹ २००/-

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

अनुक्रमणिका

१.	माहिती तंत्रज्ञान क्रांतीचा लोकप्रशासनावरील प्रभाव	०१
२.	तंत्रज्ञान युगातील डिजीटल लोकप्रशासन	१३
३.	जागतिकीकरण आणि सु-प्रशासन	१७
४.	प्रशासनातील पारदर्शकता आणि सेवा हमी कायदा	२१
५.	भारतातील सभ्य समाजाचे स्वरूप	२६
६.	डिजीटल युगातील ई-टेक्नोशाही	२९
७.	तंत्रज्ञान युग आणि ई-आपत्ती व्यवस्थापन	३४
८.	सरकारी-खाजगी भागीदारी आकृतिबंध	३८
९.	प्रशासन यंत्रणेतील लालफितशाही	४३
१०.	कर्मचारी वर्गातील ताण-तणावाचे व्यवस्थापन	४७
११.	भारतातील उद्योगाची सामाजिक जबाबदारी	५१
१२.	शासनाचे धोरण आणि आम जनता	५५
१३.	जागतिकीकरण आणि नवे आर्थिक धोरण	५९
१४.	डिजीटल युगातील भारतीय ई-पंचायतराज	६३
१५.	महात्मा गांधीजींचे ग्रामस्वराज्य	६७
१६.	महाराष्ट्रातील ग्रामविकासाचे शिल्पकार	७१
१७.	जलयुक्त शिवार अभियान आणि मराठवाडा	७६
१८.	शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या आणि मराठवाडा	८१
१९.	महिला सक्षमीकरण आणि स्वयंसेवी संघटना	८६
२०.	भारतातील स्वयंसहाय्यता गटाचे व्यवस्थापन	९१
२१.	भारतातील राजकीय पक्षाचे स्वरूप	९६

Swa. Sawarkar Mahavidyalaya 139 Beed

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

लेखकांचा परिचय

भालेराव जे.के. हे नांदेड जिल्ह्यातील रहिवासी असून त्यांनी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठातून एम.ए.(लोकप्रशासन) पदवी प्राप्त केली आहे. तसेच त्यांनी लोकप्रशासन विषयात सेट व नेट परीक्षा उत्तीर्ण केलेली आहे. ते गेल्या २० वर्षापासून भारतीय शिक्षण प्रसारक संस्थेच्या बीड येथील स्वा. सावरकर महाविद्यालयात लोकप्रशासन विभाग प्रमुख म्हणून कार्यरत आहेत. त्यांनी महाराष्ट्रातील "स्वयंसेवी संघटनांची सामाजिक आर्थिक विकासातील भूमिका: विशेष संदर्भ मराठवाडा विभाग" या विषयावर पीएच. डी. पदवी संपादन केली आहे. नुकतेच डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठाद्वारे त्यांना लोकप्रशासन विषयात संशोधन मार्गदर्शक म्हणून मान्यता प्रदान केलेली आहे.

त्यांचे १० राज्यस्तरीय, ४८ राष्ट्रीय, १५ आंतरराष्ट्रीय परिषद / चर्चासत्रातून शोधनिबंध आणि २८ संशोधनपर लेख नियतकालिकातून प्रसिद्ध झालेले आहेत. यापूर्वी त्यांचे "प्रगत लोकप्रशासन" व "स्वयंसेवी संघटना: रचना व कार्यपद्धती" ही दोन पुस्तके प्रकाशित झालेली आहेत. याशिवाय विविध विषयावर अनेक लेख वर्तमानपत्रात प्रसिद्ध झालेले आहेत. त्यांनी सामाजिक व शैक्षणिक क्षेत्रात केलेल्या कार्याबद्दल त्यांना साहित्य अकादमी दिल्लीतर्फे "महात्मा ज्योतिबा फुले पुरस्कार" आणि ह्युमन राइट्स जस्टीस फेडरेशन, सातारा या संस्थेकडून "छत्रपती शिवाजी महाराज सन्मान" पुरस्कारासह इतर सात पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आलेले आहे.

एज्युकेशनल पब्लिशर्स अँण्ड डिस्ट्रिब्युटर्स
पोस्ट बॉक्स नं. १३१, गोकुळवाडी, औरंगपुरा,
औरंगाबाद-४३१००१. फोन: ०२४०-२३२१२०४
मो. ९४२१३०००३८, ९९७००८७१७१
Web- www.educationaldp.com
ISBN 978-93-80876-97-9

139
Principal
Swa. Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

Public Administration

Concepts and Theories

Dr. Bhalerao J.K.

Public Administration : Concepts and Theories

Swa.Sawarkar Mahavidyalaya 139 Beed

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

Public Administration
Concepts and Theories

Swa.Sawarkar Mahavidyalaya 139 Beed

Dr. Bhalerao J.K.

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

INTERNATIONAL PUBLICATIONS
KANPUR-208021

Public Administration : Concepts and Theories

Swa. Sawarkar Mahavidyalaya
139
Beed

© Reserved

First Edition : 2021
ISBN : 978-93-90775-84-2

[All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval system or transmitted, in any form or by any means, mechanical, photocopying, recording or otherwise, with out prior written permission of the publishers]

Published by

INTERNATIONAL PUBLICATIONS

Publishers and Distributers
6A/540, Avas Vikas, Hanspuram
Kanpur-208021
E-mail: internationalpub09@yahoo.com
Website: www.internationalpublication.in

Principal
Swa. Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

PRINTED IN INDIA

by, "Trident Enterprises", New Delhi

Preface

Public administration has gained credibility over time owing to change in governance and management process. Moreover, due to the sensitivity of the activities carried out by Public administrators and the participation of private sector change in quality of the services offered by the government became inevitable. The public servants attain knowledge and skills of executing duties in a program through trained policy analysts who are thoroughly founded with the background information on how to manage the public resources. Through public servants, interests of the general public are served in a satisfactory cost-effective manner the public servants are mandated to oversee each implemented activity on daily.

Public administration is "centrally concerned with the organization of government policies and programmes as well as the behaviour of officials (usually non-elected) formally responsible for their conduct. Generally Public Administration has been used in two senses. In the wider sense it includes all the activities of the government whether falling in the sphere of legislature, executive or judicial branch of the government, in the narrow sense Public Administration is concerned with the activities of the executive branch only.

Personnel administration is more commonly called human resources (HR) management. People are considered the most important resource a business has. HR or personnel administration refers to the areas of recruiting, selecting, assessing, developing and retaining employees.

Organization is a large part of personnel administration. Employees must be organized in a way that gets the work done. As long as employees are striving to be efficient in completing their employment responsibilities, companies usually work at retaining them. Keeping good employees saves the time and expense of replacing them. Laws pertaining to wrongful dismissal of employees must also be adhered to or a business could find itself in a lawsuit. The human resources department of a company instructs managers on proper conduct toward employees.

Public Administration is the development, implementation and study of branches of government policy linked to pursuing the public good by

Swa.Sawarkar Mahavidyalaya 139 Beed

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

enhancing civil society and social justice. In the past public administration was synonymous to government management, however, with [illegible] vigore in participation of private sector into public matters some [illegible] committed to serve the public have joined the public sector [illegible] administration has gained credibility over time owing to [illegible] governance and management process. Moreover, due to the [illegible] the activities carried out by Public administrators and the participation [illegible] private sector change in quality of the services offered by the government became inevitable. The public servants attain knowledge and [illegible] executing duties in a program through trained policy analysts [illegible] thoroughly founded with the background information on how to [illegible] the public resources. Through public servants, interests of the [illegible] public are served in a satisfactory cost-effective manner the public [illegible] are mandated to oversee each implemented activity on daily.

This book provides deep insight to various dimensions of [illegible] relating to the subject.

—*Dr.* [illegible]

Swa. Sawarkar Mahavidyalaya 139 ★ Beed ★

Principal
Swa. Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

Contents

	Preface	(*v*)
1.	Introduction	1
2.	Dilemma of Independence and Interdisciplinarity in Public Administration	26
3.	Leadership in Public Administration	52
4.	Personnel Administration and Human Resource Management	75
5.	Public Administration Theory	100
6.	Public Administration and Government Policy	122
7.	Organizational Theory and Behaviour in Public Administration	154
8.	New Public Administration and Management Model	188
9.	Public Policy Process	215
10.	Citizen Participation in Local Governance	243
11.	Financial Administration	266
	Bibliography	301
	Index	303

Swa.Sawarkar Mahavidyalaya 139 Beed

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

1

Introduction

Throughout the 20th century the study and practice of public administration has been essentially pragmatic and normative rather than theoretical and value free. This may explain why public administration, unlike some social sciences, developed without much concern about an encompassing theory. Not until the mid-20th century and the dissemination of the German sociologist Max Weber's theory of bureaucracy was there much interest in a theory of public administration. Most recent bureaucratic theory, however, has been addressed to the private sector, and there has been little effort to relate organizational to political theory.

A prominent principle of public administration has been economy and efficiency, that is, the provision of public services at the minimum cost. This has usually been the stated objective of administrative reform. Despite growing concern about other kinds of values, such as responsiveness to public needs, justice and equal treatment, and citizen involvement in government decisions, efficiency continues to be a major goal.

In its concern with efficiency and improvement, public administration has focused frequently on questions of formal organization. It is generally held that administrative ills can be at least partly corrected by reorganization. Many organizational principles originated with the military, a few from private business. They include, for example: (1) organizing departments, ministries, and agencies on the basis of common or closely related purposes, (2) grouping like

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

Public Administration Concepts and Theories

About the Author

Dr. Bhalerao J.K. He is a resident of Nanded district. And He had complated M.A. in Public Administration from Babasaheb Ambedkar Marathwada University. He also passed SET and NET exams in Public Administration. He has been working for the last 20 years as the Head Department of Public Administration at Swantatrayaveer Savarkar College, Beed, Maharashtra. He had completed his Ph.D. on "The Role of NGOs in Maharashtra in socio-economic development : Special Reference Marathwada Division " Recently, Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University has been recognized as a research guide in the subject of Public Administration. His 10 research papers from state level, 46 national, 15 international conferences / seminars and 26 research articles have been published in journals. He has previously published two books, Advanced Public Administration and NGOs: Structure and Procedures. Also He had published different topic artical in newspapersHe has been honored with six other awards, including the Mahatma Phule Award at the Sahitya Akademi Delhi and the "Chhatrapati Shivaji Maharaj" Award at the Human Rights Justice Federation, Satara for his work in the social and educational fields.

About the Book

Public administration is a complex process, it involves social, economical, legal and political matters al interwoven together. Due to the complexity of its nature, management and regulation of the public sector becomes a hurdle. In order for the public administration to be well regulated and governed bracket laws had to be implemented to cover all spheres and aspects of the sector. Public administration in general is an extension of governance. Administrators have been necessary as long as kings and emperors required pages, treasurers, and architects to carry out the business of government. Public Policy/Public Administration is the scientific study of the politics of institutions, structures and organizations. The study of public policy focuses on the analysis and explanation of government and non-government responses to public problems. It seeks to explain how institutions, organizations, and the public interact within various governance structures to develop the policies that they do. It is also concerned with the evaluation and impact of these policies on citizens, governing institutions, and organized interests. Public administration is concerned with the organization, activities, and behavior of administrative agencies and officials in the conduct of government. This book provides deep insight to various dimensions of issues relating to the subject.

Contents

Introduction • Dilemma of Independence and Interdisciplinarity in Public Administration • Leadership in Public Administration • Personnel Administration and Human Resource Management • Public Administration Theory • Public Administration and Government Policy • Organizational Theory and Behaviour in Public Administration • New Public Administration and Management Model • Public Policy Process • Citizen Participation in Local Governance • Financial Administration

Also available at : flipkart amazon

ISBN 978-93-90775-84-2

9 789390 775842 >

₹1295/-

Principal
Swa. Savarkar Mahavidyalaya
Beed

International Publications

Publishers & Distributers
6A/540, Avas Vikas, Hanspuram
Kanpur-208 021
Email : internationalpub09@yahoo.com
Website : www.internationalpublication.in

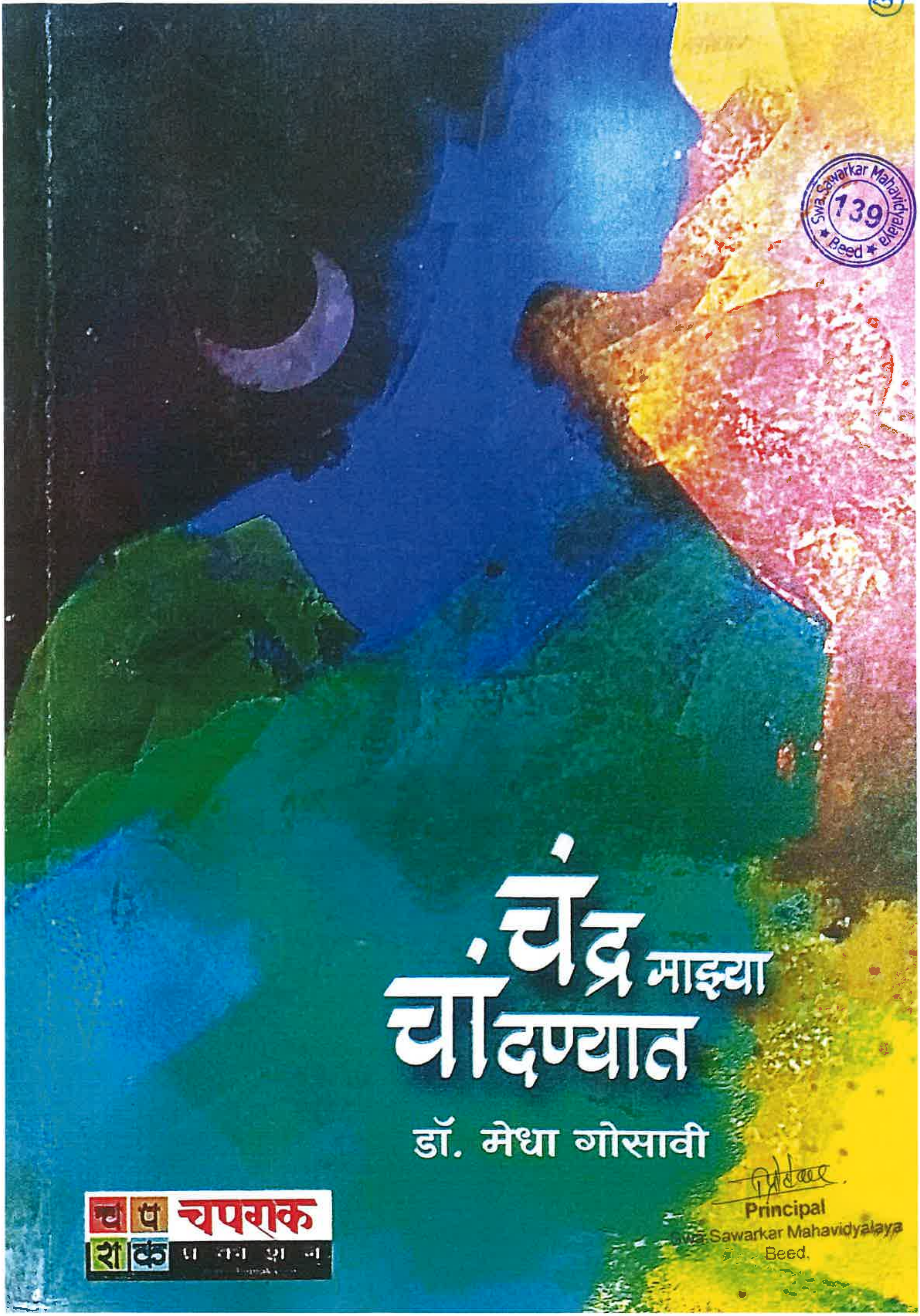

Swa. Sawarkar Mahavidyalaya 139 Beed
Principal
Swa. Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

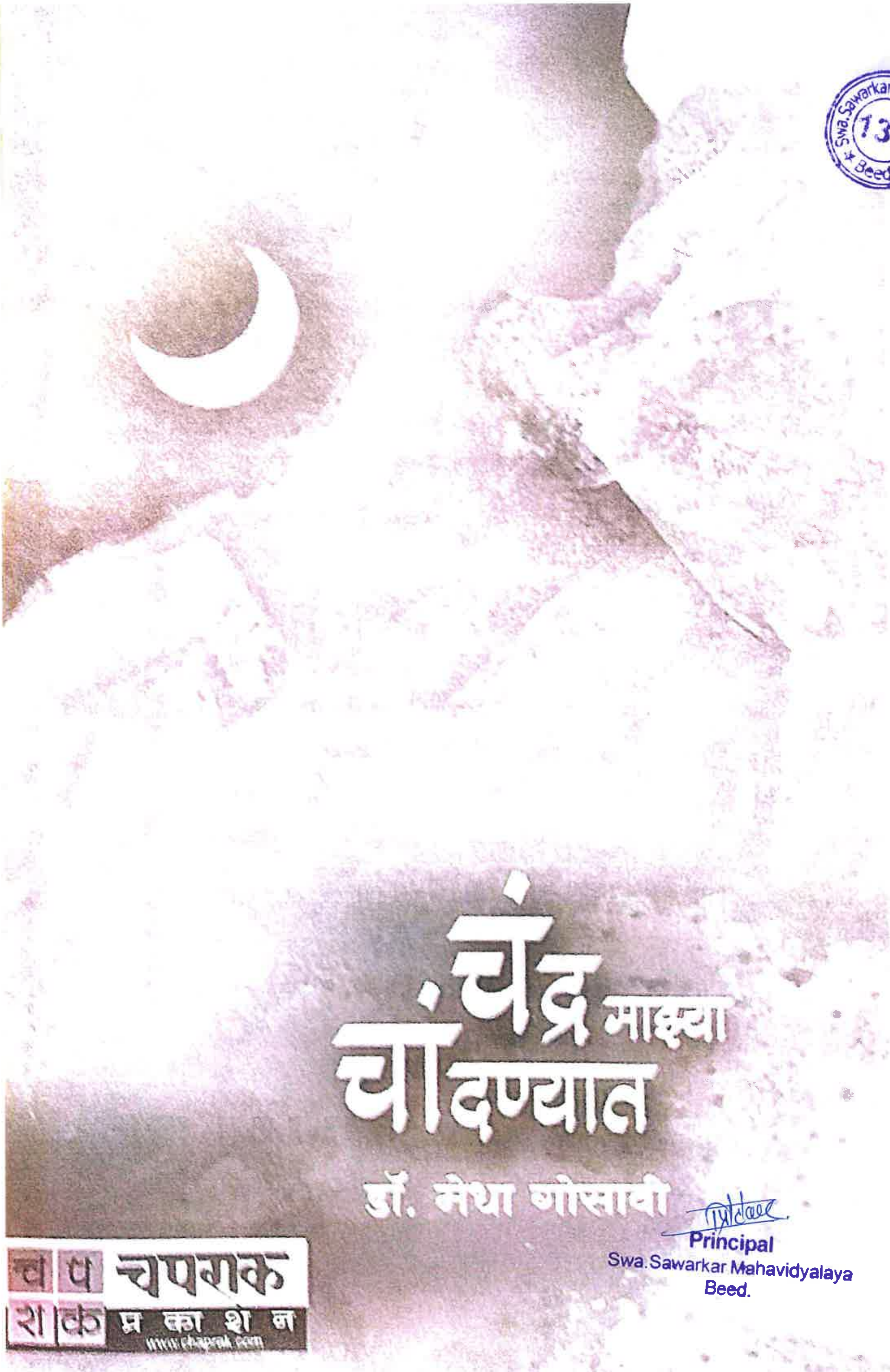

चंद्र माझ्या चांदण्यात

डॉ. मेधा गोसावी

च प चपराक
श क प्र का श न
www.chaprak.com

Swa.Sawarkar Mahavidyalaya 139 Beed
Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

All rights reserved along with e-books & layout. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted, in any form or by any means, without the prior written consent of the Publisher and the licence holder.

Please contact us at Chaprak Prakashan, Pune.
Email : info@chaprak.com
Website : www.chaprak.com

Swa. Sawarkar Mahavidyalaya
139
Beed

■ पुस्तकातील लेखकाची मते, घटना, वर्णने ही त्या लेखकाची असून त्याच्याशी प्रकाशक सहमत असतीलच असे नाही. मराठी पुस्तक प्रकाशनाचे हक्क 'चपराक प्रकाशन,' पुणे.

CHANDRA MAZYA CHANDANYAT by Dr. Medha Gosavi

चंद्र माझ्या चांदण्यात... डॉ. मेधा गोसावी

प्रकाशन क्रमांक : १६९

प्रकाशक : घनश्याम पाटील
चपराक प्रकाशन, रो हाऊस नं. डी-२४,
इंदिरा शंकर नगरी, राहुल टॉवर लेन, पौड रोड,
कोथरुड, पुणे - ४११०३८.
चलभाष - ७०५७२९२०९२/८७६७९४१८५०
ईमेल - info@chaparak.com

कवयित्री : डॉ. मेधा गोसावी
राघव, घर नं. ८३१, गणपती मंदिराच्या मागे
भाग्यनगर, बीड ४३१ १२२
चलभाष - ८४५९७ ६४९०२

मांडणी व मुखपृष्ठ : वल्लरी मिडिया सर्व्हिसेस, पुणे

आवृत्ती : २५ डिसेंबर, २०२१

मूल्य : ₹ १३०/-

P-Book ISBN : 9789391239206

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

'चपराक प्रकाशन'ची सर्व दर्जेदार पुस्तके www.chaprak.com
या वेबसाईटवरून घरपोच मागवू शकाल.

आमचे परमस्नेही, ज्यांनी माझा
थांबलेला कवितेचा हात
नियमितपणे लिहिता केला आणि
त्या हातामागे खंबीरपणे उभे राहिले,
त्यांच्या आग्रहामुळेच हा कवितासंग्रह
आकारास आला आहे ते थोर समीक्षक,
साहित्यभूषण आदरणीय
प्रा. डॉ. कै. राहुल पाटील, नाशिक
यांना सविनय समर्पित.

–डॉ. मेधा गोसावी

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

Swa.Sawarkar Mahavidyalaya 139 Beed

कृतज्ञता

साहित्य निर्मितीसाठी सतत प्रेरणा आणि प्रोत्साहन देणारे भारतीय शिक्षण प्रसारक संस्थेचे अध्यक्ष आदरणीय डॉ. सुरेंद्रजी आलूरकर, कार्यवाह मा. श्री. नितीनजी शेटे, सहकार्यवाह तथा महाविद्यालयीन विकास समितीचे अध्यक्ष आदरणीय प्रा. श्री. चंद्रकांत मुळे, स्वा. सावरकर शैक्षणिक संकुल स्थानिक अध्यक्ष मा. श्री. गजाननराव जगताप, कार्यवाह डॉ. श्री. विवेकजी पालवणकर, स्वा. सावरकर माध्यमिक विभागाचे अध्यक्ष मा. श्री. प्रमोदजी कुलकर्णी, महाविद्यालयीन विकास समितीचे सदस्य तथा ज्येष्ठ पत्रकार मा. श्री. महेश वाघमारे, संस्थेचे माजी कार्यवाह मा. प्रा. श्री. सतीशजी पत्की, प्राचार्य डॉ. कमलाकर कांबळे, प्रभारी प्राचार्य डॉ. छत्रपती पांगारकर, उपप्राचार्य डॉ. लक्ष्मीकांत बाहेगव्हाणकर, डॉ. राजेश ढेरे, अधीक्षक डॉ. प्रशांत तालखेडकर, सहकारी डॉ. सोपान सुरवसे, महाविद्यालयाचे माजी प्राचार्य डॉ. पद्माकरराव देशपांडे, डॉ. जी. एम. कुलकर्णी, डॉ. अ. द. पत्की, प्रा. सतीश हिवरेकर, डॉ. विद्यासागर जोशी, डॉ. संजय शिरोडकर या सर्वांच्या सहकार्याबद्दल मी सदैव ऋणी आहे.

'चपराक प्रकाशन' संस्थेचे सर्वेसर्वा आणि साहित्याची उत्तम जाण असणारे बंधुतुल्य श्री. घनश्यामदादा पाटील, पुणे यांनी हा काव्यसंग्रह प्रकाशित केला आणि अतिशय आत्मियतेने यावर लिहून या काव्यसंग्रहाची पाठराखण केली, मी त्यांच्या कायम ऋण आणि ऋणानुबंधात आहे. प्रसिद्ध मुखपृष्ठकार आदरणीय श्री. संतोषजी घोंगडे यांनी अतिशय समर्पक, कलात्मक आणि वेधक असे मुखपृष्ठ तयार करुन दिले, त्यांचे अगदी मनापासून धन्यवाद. अतिशय तत्परतेने काव्यसंग्रहाची अक्षरजुळणी करुन देणारे श्री. तुकाराम शिंदे यांची मी आभारी आहे.

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

पाठराखण

बंधुतुल्य कर्मयोगी श्री. घनश्याम पाटील, पुणे.

श्रीमती विजया राहुल पाटील, नाशिक.

आम्ही यांच्या सदैव ऋण आणि वाङ्मयीन ऋणानुबंधात आहोत...

माझे पती श्री. महेश कुलकर्णी ज्यांच्यासोबत मी माझी कविता साक्षात जगते आहे, त्याचेच विभव स्वरुप म्हणजे हा काव्यसंग्रह...

ओंकार – सौ. सायली, कु. ऋचा, चि. शर्विल यांचा उल्लेख केल्याशिवाय राहवत नाही.

सासर–माहेरच्या सर्वच आप्तेष्टांच्या सदिच्छा, सहकार्य, आशीर्वाद लेखनास पाठबळ देणारे आहे.

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

डॉ. मेधा गोसावी

मला नेहमी वाटायचं की आज जर बालकवी असते तर तेही 'आनंदी आनंद गडे इकडे तिकडे चोहीकडे' असं काही लिहू शकले नसते! मात्र माझा हा अंदाज आमच्या मेधाताई गोसावी यांनी खोटा ठरवला.

निळ्या आभाळी घरा परतती
बगळ्यांचा मेळा
जणू गळ्यामध्ये वसुंधरेच्या
मोत्यांच्या माळा

रानपाखरे किलबिल करिती
तिचे अलंकार
कुणी हो सांगा उघडीयले हे
स्वर्गाचे द्वार

असं निसर्गाचं सुंदर वर्णन त्या करतात. आशय आणि विषयाच्या दृष्टीने अत्यंत समृद्ध असणाऱ्या या रचना वाचकांच्या मनाचा वेध घेतात. यातील अनेक गीते स्वरबद्ध झाली तर रसिक-श्रोत्यांच्या मनावर ती निर्विवादपणे अधिराज्य गाजवतील. प्रतिमा, प्रतिभा आणि रूपकांचा मिलाफ या कलाकृतीत दिसून येतो. 'चंद्र माझ्या चांदण्यात'मध्ये प्रेमाची जी तरलता शब्दबद्ध झालीय ती अभिव्यक्ती अनुभूतीच्या पातळीवर सर्वोच्च स्थानी गेलीय.

तुझेच रूप ध्यानी
तुझेच शब्द कानी
माझी न् राहिले मी
हे गुज ठेव मनी

अशी राधेची, मीरेची समर्पित भावना या संग्रहातून व्यक्त झालीय. मराठी काव्यविश्वाचं दालन आणखी समृद्ध करणाऱ्या या कवितासंग्रहाचं वाचकांकडून भरभरून स्वागत होईल, याबाबत दुमत असण्याचं कारण नाही. आपल्या प्रतिभेच्या बळावर उंचच उंच भरारी घेण्याची क्षमता बाळगून असणाऱ्या प्रा. मेधाताई गोसावी-कुलकर्णी यांना माझ्या अंतःकरणपूर्वक शुभेच्छा!

– घनश्याम पाटील
लेखक, प्रकाशक आणि संपादक

कवितासंग्रह

मूल्य ₹ १३०/-

+91 7057292092

9789391239206

चपराक प्रकाशन

Swa Sawarkar Mahavidyalaya
139
Beed

Principal
Swa Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

Indian Diaspora and Humanism Through Feministic Perspective

Dr.Sangeeta S.Sasane

Swa. Sawarkar Mahavidyalaya 139 Beed

Indian diaspora and Humanism through Feministic perspective

Dr. Sasane Sangeeta Supdaji

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com
All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

Indian diaspora and Humanism through Feministic perspective

Indian diaspora and Humanism through Feministic perspective

2

© Dr. Sasane Sangeeta Supdaji

Swa. Sawarkar Mahavidyalaya * Beed * 139

❖ Publisher :

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
Limbaganesh, Dist. Beed (Maharashtra)
Pin-431126, vidyawarta@gmail.com

❖ Printed by :

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
Limbaganesh, Dist. Beed, Pin-431126
www.vidyawarta.com

❖ Page design & Cover :
Shaikh Jahuroddin, Parli-V

❖ Edition: August 2021

ISBN 978-93-90618-59-0

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. VIDYAWARTA ISSN-2319 9318 HP PRINTING AREA ISSN-2394 5303 International Multilingual Research Journal

❖ Price : 500/ -

All Rights Reserved, No part of this publication may be reproduced, or transmitted, in any form or by any means, electronic mechanical, recording, scanning or otherwise, without the prior written permission of the copyright owner. Responsibility for the facts stated, opinions expressed. Conclusions reached and plagiarism, If any, in this volume is entirely that of the Author. The Publisher bears no responsibility for them. What so ever.Disputes, If any shall be decided by the court at Beed (Maharashtra, India)

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
139
Beed

Dedicated to,

My Parents

Beloved Husband

In-laws &

Lovely Offspring ...

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidya
Beed.

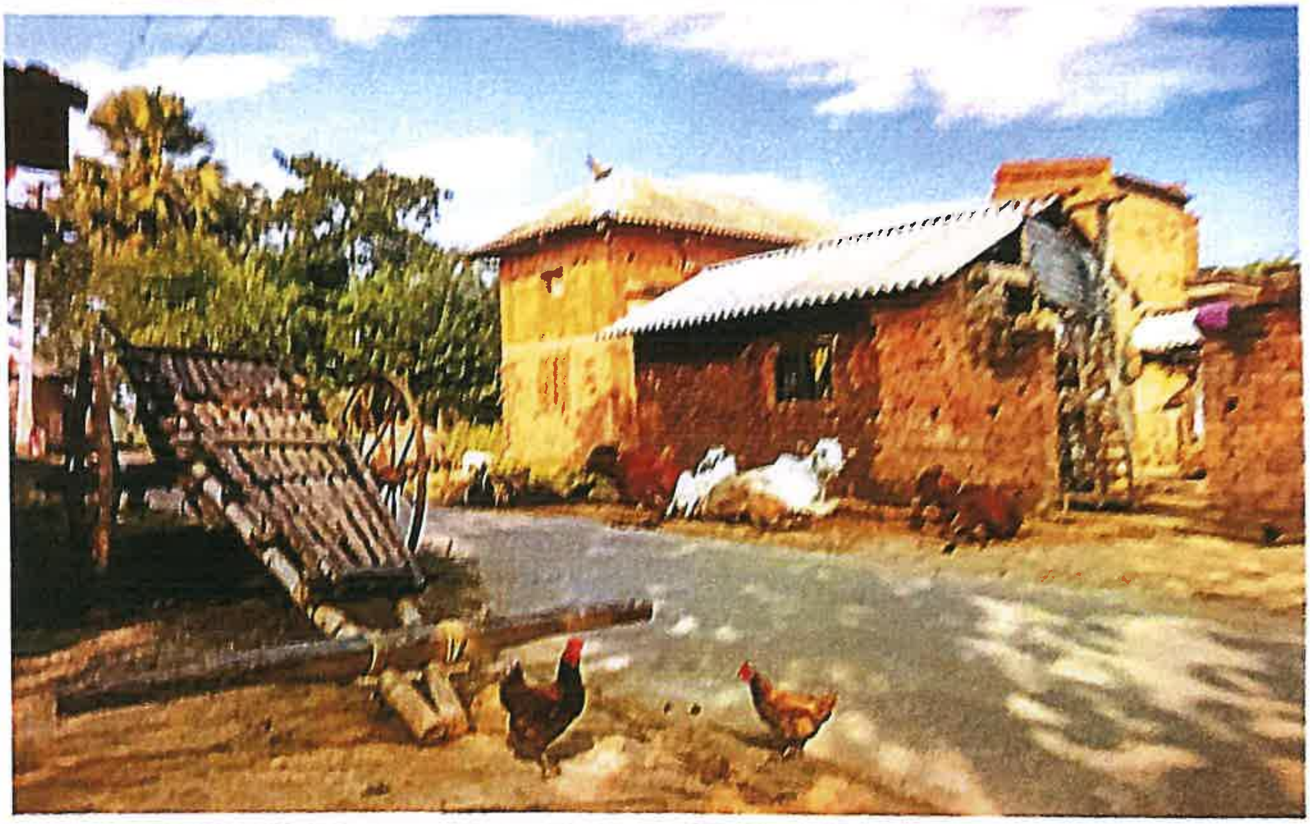

Principal
Swa.Sawarkar Mahavidyalaya
Beed.

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh, Tq.Dist.Beed-431 126
(Maharashtra) Mob.09850203295
E-mail: vidyawarta@gmail.com
www.vidyawarta.com

ISBN : 978-93-90618-69-0

आज़ादी का
अमृत महोत्सव

भारतीय स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव : संधी आणि आव्हाने

मुख्यसंपादक
प्राचार्य.डॉ.सदाशिव सरकटे

भारतीय स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव : संधी आणि आव्हाने

मुख्य संपादक

प्राचार्य डॉ. सदाशिव हरिभाऊ सरकटे

जयभवानी शिक्षण प्रसारक मंडळ संचलित
कला व विज्ञान महाविद्यालय शिवाजीनगर, गढी ता. गेवराई जि. बीड

SIDDHI PUBLISHING HOUSE
NANDED – 431605.

ISBN No.: 978-81-955479-7-5

मुख्य संपादक
प्राचार्य डॉ. सदाशिव सरकटे
मो. नंबर : 7875827115

•

प्रकाशक

सिद्धी पब्लिकेशन,

मारोती मंदिराजवळ,

भावसार चौक, तरोडा खु. नांदेड

मो. 9623979067

ईमेल – shrishprakashan2009@gmail.com

Website : www.wiidrj.com

*

अक्षर जुळवणी
डॉ. राजेश गंगाधरराव उंबरकर

•

मुद्रक
अनुपम प्रिंटर्स

श्रीनगर, नांदेड. मो. 9175324437

© सर्व अधिकार संपादकाकडे

•

प्रथम आवृत्ती

24 मे 2022

किंमत : 400 /- रु

सदरील ग्रंथातील कोणताही भाग किंवा मजकूराकरीता सदरील संशोधक स्वत जबाबदार राहतील संपादक जबाबदार असणार नाही

अनुक्रमणिका

अ. क्र.	संशोधन पेपरचे नाव	लेखक	पान क्र.
०१	'स्वातंत्र्यप्रतिज्ञा'	डॉ. श्रीनाथ [illegible]	१३
०२	१९९० नंतरची मराठी कविता	प्रा. डॉ. रामहरी मायकर	२०
०३	आंबेडकरी चळवळीतील प्रबोधन गीते	प्रा. संतोष मारुती शिंदे	२८
०४	अंधश्रद्धा निर्मूलनामध्ये संत साहित्याचे योगदान	प्रो. डॉ. सोपान माणिकराव सुरवसे श्री गोविंद दासा गरड	३४
०५	जागतिकीकरण आणि मराठी भाषा	प्रा. राहुल भागवत गायकवाड	४३
०६	स्वातंत्र्यलढ्यात मराठी भाषा आणि साहित्याचे योगदान	प्राचार्य डॉ. सदाशिव सरकटे प्रा. रमेश बाबासाहेब रिंगणे	४९
०७	स्वातंत्र्योत्तर काळातील विमुक्तांच्या साहित्य प्रवाहातील स्वातंत्र्य, प्रेरणा व प्रवृत्ती	डॉ. एम. के. शिंदे	५६
०८	"स्वातंत्र्यपूर्व कालखंडातील एक दुर्लक्षित विद्वान - मुरबाड कृष्णराव अर्जुन केळुसकर"	श्रीमती. वर्षा मुरलीधर पोतदार	६२
०९	दलित ग्रामीण स्त्रीवादी आणि आदिवासी साहित्यातून आलेले स्वातंत्र्य चित्रण	प्रा. डॉ. सदाशिव हरिभाऊ सरकटे कराडे सारिका संदीपान	७५

अंधश्रद्धा निर्मुलनामध्ये संत साहित्याचे योगदान

प्रो. डॉ. सोपान माणिकराव सुरवसे
मराठी विभाग प्रमुख, स्वा.सावरकर महाविद्यालय, बीड
श्री.गोविंद दासा गरड
संशोधक विद्यार्थी

प्रास्ताविक

हजारे वर्षे भारतीय समाज अंधश्रद्धेच्या अंधारात बुडून गेलेला असताना अनेक प्रकारच्या अनिष्ट प्रथा, परंपरा, रूढी, जत्रा आणि यात्रा याबरोबरच पशुबळी–नरबळी, वृत्तवैकल्ये चालू असताना या भारतीय समाजाला एक प्रकारची दिशाहीनता निर्माण झाल्याचे चित्र दिसत होते. परिणामी समाजाचे शोषण, लुबाडणुक, फसवणूक आणि छळ यास उत येत होता. समाज दुबळा, भयभीय, कर्तव्यशुन्य, निराश, दैववादी आणि अगतिकतेकडे झुकलेल्या अवस्थेत असताना समाजाच्या मनोभूमितून वाढलेल्या अंधश्रद्धांचा समुळ नायनाट करावा आणि निखळ वैज्ञानिक दृष्टिकोण निर्माण करावा या हेतूने संतांनी आपल्या वैचारिक भूमिकेतून समाजप्रबोधन केल्याचे दिसून येते.

भारतीय समाजव्यवस्थेमध्ये आज आपण २१ व्या शतकात म्हणजेच विज्ञान युगात वावरत असताना, वैज्ञानिक प्रगतीचा रथ जगाच्या भूपृष्ठावर दौडवत असताना त्याला अंधश्रद्धेची झालर मात्र लावण्यास नविसरणारा भारतीय समाज आज दिसत आहे. दैववादामध्ये गुरूफडलेला हा समाज लोकशाही मूल्यांकडे दूर्लक्ष करताना दिसतो. या दूर्लक्षामुळे लोकशाही, धर्मनिरपेक्षता आणि सामाजिक न्याय या मूल्यांवर वज्रघात होताना दिसतो.

आज सामान्य माणसांना विज्ञानाची गती अनाकलनिय वाटत असली तरी विज्ञानाच्या गतीने वाटचाल करणे हिताचे ठरणार आहे. म्हणून सर्व प्रकारच्या अंधश्रद्धांना विरोध करून

JBSPM Arts & Science College,Gadhi

SIDDHI
PUBLISHING HOUSE
(National Publication)
Nanded, Maharashtra (India)
website : www.wiidrj.com

9 7 3195 547975

समकालीन मानवी हक्क

सपांदक
डॉ. रिता एम. धांडेकर

Dr. Bhalerao S.K

समकालीन मानवी हक्क

संपादक

डॉ. रिता एम. धांडेकर

सहयोगी प्राध्यापक व राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख,

सेवादल महिला महाविद्यालय, नागपूर.

आधार पब्लिकेशन्स, अमरावती

समकालीन मानवी हक्क

■ डॉ. रिता एम. धांडेकर

■ प्रथम आवृत्ती – १० डिसेंबर २०२१

© प्रकाशक व संपादक

■ प्रकाशक

आधार पब्लिकेशन, अमरावती.

हनुमान मंदिराजवळ, पाठ्यपुस्तक मंडळा समोर,

वि.म.वि.कॉलेज मागे, अमरावती

मो. ९५९५५६०२७८

email- aadharpublication@gmail.com

■ मुखपृष्ठ संकल्पना

विलास पवार

सरिता ग्राफिक्स, अमरावती

■ अक्षरजुळवणी

सरिता ग्राफिक्स,

कठोरा रोड, अमरावती

■ Price : 200/-

ISBN-978-93-91305-56-7

सुचना:- सदर अंकामध्ये प्रकाशित झालेल्या लेखास, संपादक, प्रकाशक, मालक, मुद्रक जबाबदार राहणार नाही. या अंकामध्ये प्रकाशित झालेले लेख लेखकाचे त्यांचे वैयक्तिक मत आहे.

14	भारतीय संविधान आणि मानवाधिकार प्रा.डॉ.दिनकर संतुकराव कळंबे	97
15	अन्नसुरक्षा मानवाचा एक मुलभूत अधिकार : भारताची सद्यस्थिती आणि उपाययोजना डॉ.आशालता सोनवणे	106
16	नागरी स्थानिक प्रशासन आणि महिला आरक्षण डॉ. भालेराव जे.के.	113
17	आदिवासी समुदाय आणी मानवी हक्क डॉ.हेमंत केशवराव बारसागडे	121
18	वृध्द व्यक्तींचे मानवी हक्क डॉ. सौ.मेधा देशपांडे	131
19	मानवाधिकार आणि भारतातील दहशतवाद डॉ. संयज गोपाळराव ठवळे	142
20	मानवी हक्कांच्या संदर्भात समाज कल्याण विभागाचे महत्त्व गीतांजली शंकरराव चव्हाण	150
21	सुशासन : संकल्पना आणि महत्व प्रा. डॉ. भगवान श्रीपती सांगळे	158
22	मानवी हक्क आणि शिक्षण **Dr. Golhar Anuradha Sandip**	168
23	मानवाधिकार : अर्थ, गरज आणि स्वरुप डॉ.आवचर सीमा राघू	172
24	मनवाधिकार एवं महिला सुरक्षा से सशक्त राष्ट्र निर्माण डॉ. योगासना कचौले पाराशर	179
25	मानवी हक्क आणि महिला प्रा.शहाणे रंजना प्रल्हादराव	187
26	महिला आणि मानवी हक्क डॉ. भालचंद्र गोविंदराव कुलकर्णी	194

नागरी स्थानिक प्रशासन आणि महिला आरक्षण

डॉ. भालेराव जे.के.

सहयोगी प्राध्यापक व संशोधन मार्गदर्शक लोकप्रशासन विभाग सावरकर महाविद्यालय,बीड ,bhalerao.jkb1973@gmail.com

---

प्रास्ताविक:

जगातील बहुतांश देशांनी राज्यकारभाराच्या सोयीकरिता, लोकशाहीचे विकेंद्रीकरण, स्थानिक जनतेचा सहभाग, नेतृत्वास संधी आणि स्थानिक जनतेच्या कल्याणासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थांचा स्वीकार केलेला आहे. भारतासारख्या खंडप्राय देशाची शासन व्यवस्था केंद्र, राज्य व स्थानिक स्वशासन अशी विभाजित करण्यात आली आहे. स्थानिक स्तरावर ग्रामीण भागाच्या सर्वांगीण विकासाकरिता "पंचायतराज" व्यवस्था तर शहरी भागाच्या कल्याणाकरिता "नागरी स्थानिक संस्था" निर्माण केल्या आहेत. महानगरपालिका, नगरपालिका, नगर परिषद, नगर निगम, शहर निगम, नगरपंचायत, नगर सभा,पोर्ट ट्रस्ट, कटक मंडळे,उद्योग नगर किंवा शहर सुधार समिती मार्फत नगराचे प्रश्न व समस्या सोडविल्या जातात. हजारो वर्षापासून सत्ता वंचित व संधी वंचित असणाऱ्या महिलांना शासन व्यवस्थेत व निर्णय प्रक्रियेत संधी उपलब्ध व्हावी आणि महिलांचे सक्षमीकरण घडून यावे, "सक्षम महिला-सक्षम समाज" निर्माण व्हावा याकरिता ७४ व्या घटनादुरुस्तीनुसार (१९९२) महिलांना नागरी स्थानिक प्रशासनात आरक्षणाची तरतूद करण्यात आली. आधुनिक भारतातील नागरी स्थानिक संस्थांचा प्रारंभ व विकास ब्रिटिश राजवटीत झालेला दिसून येतो. मात्र, खऱ्या अर्थाने आधुनिक शहरीकरणाची मुहूर्तमेढ ही औद्योगिक क्रांती युरोपातील प्रक्रियेनंतर सुरू झाली. औद्योगिकरणामुळे उद्योग-व्यवसाय कारखान्यात प्रचंड प्रमाणात वाढ होऊन

डॉ. रिता एम. धांडेकर

एम. ए., बी. एड., सेट, नेट, पीएच. डी. (राज्यशास्त्र)
सहयोगी प्राध्यापक व राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख,
संवादल महिला महाविद्यालय, नागपूर.

- पदवी स्तरावर - १८ वर्षे अध्यापन कार्याचा अनुभव.
- पदव्युत्तर स्तरावर - २ वर्षे अध्यापन कार्याचा अनुभव.
- राष्ट्रीय, आंतरराष्ट्रीय जर्नल्समध्ये एकूण ४० पेक्षा जास्त शोधनिबंध प्रकाशित.
- राष्ट्रीय, राज्यस्तरीय चर्चासत्रे, परिषदांमध्ये ५० पेक्षा जास्त शोधनिबंधाचे सादरीकरण.
- अनेक ऑनलाइन राष्ट्रीय चर्चासत्रे, परिषदांमध्ये सहभाग.
- संघटन सचिव - विद्यापीठ अनुदान आयोग द्वारा पुरस्कृत मानवी हक्क व मुल्यशिक्षण प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम.
- संघटन सचिव - विद्यापीठ अनुदान आयोग द्वारा पुरस्कृत सात दिवसीय मानवी हक्क जागरुकता कार्यशाळा.
- संयोजक - विद्यापीठ अनुदान आयोग द्वारा पुरस्कृत तीन दिवसीय आंतरमहाविद्यालयीन तारुण्यभान जीवन शिक्षण कार्यशाळा.
- 'भाषा व सामाजिक शास्त्राचे महत्त्व' आणि 'लिंगभाव समानता' या विषयावरील राष्ट्रीय परिषदांचे यशस्वी आयोजन.
- महिला हक्क, लिंगभाव समानता तथा अन्य सामाजिक व राजकीय विषयावर व्याख्याने सादर.
- सहसचिव - राज्यशास्त्र प्राध्यापक परिषद,नागपूर (विदर्भ प्रांत) २०१७ ते २०२२.
- कार्यकारिणी सदस्य - महाराष्ट्र राज्यशास्त्र व लोकप्रशासन परिषद (२०१९ ते २०२२).
  आजीव सदस्य - महाराष्ट्र राज्यशास्त्र व लोकप्रशासन परिषद.
- कार्यकारिणी सदस्य - इंडियन रिसर्च अँड एज्युकेशनल फाऊंडेशन, वर्धा.

Aadhar Publications

(7) (8)

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (AIIRJ)

Peer Reviewed And Indexed Journal

ISSN 2349-638x

Impact Factor 7.149

Website :- www.aiirjournal.com

Theme of Special Issue

Current Issues, Challenges and Opportunities in Social Sciences

(Special Issue No.96)

Chief Editor

Mr. Pramod P. Tandale

Executive Editor

Dr. Type S. K.
Principal
Kalikadevi Art's Commerce and Science College,
Shirur Kasar Dist. Beed

Guest Editor

Dr. Sanjay Sawate
Associate Professor & Head Dept. Of Geography

Co-Editor

Dr. Sudhir Yewle (HOD, Sociology)

Dr. Chetna Donglikar (HOD, Home Science)

Dr. Jadhav Vitthal (HOD, Pub.Admin.)

Mr. Gunde Vitthal (HOD, History)

Mr. Pawar Bandu (HOD, Poli. Science)

No part of this Special Issue shall be copied, reproduced or transmitted in any form or any means, such as Printed material, CD – DVD / Audio / Video Cassettes or Electronic / Mechanical, including photo, copying, recording or by any information storage and retrieval system, at any portal, website etc.; Without prior permission.

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal

ISSN 2349-638x

Special Issue No.96

27th July 2021

Disclaimer

Research papers published in this Special Issue are the intellectual contribution done by the authors. Authors are solely responsible for their published work in this special Issue and the Editor of this special Issue are not responsible in any form.

Sr. No.	Name of the Aurhor	Title of Paper	Page No
33.	डॉ.दत्ता एम.तंगलवाड	कोरोना महामारीचे भारतीय समाजावरील परिणाम-एक समाजशास्त्रीय अभ्यास	135
34.	सुवर्णरेखा रतनलाल पहाडे	भारतीय संघराज्य	143
35.	किशोर कैलास बांबर्डे डॉ. आघाव एन.बी.	कृषी विषयक समस्या व उपाय	145
36.	प्रा.डॉ.आचार्य आर.डी.	महिलांच्या सुरक्षिततेसाठी करण्यात येणाऱ्या उपाययोजना	148
37.	डॉ.वंदना बनकर	स्त्रियांचे आरोग्य आणि रजोनिवृत्ती	152
38.	प्रा.पोकळे एस.एम.	जागतिकीकरण आणि कृषी क्षेत्र एक समाजशास्त्रीय अभ्यास	157
39.	डॉ. जयदीप रामकृष्ण सोळुंके	महाराष्ट्र राज्यातील कृषि विषयक समस्यांचे भौगोलिक विश्लेषण	163
40.	गांगर्डे गोपाळ मदन	कोरोना : समाज व्यवस्थेवरील परिणाम	168
41.	डॉ. भालेराव जे. के.	भारतीय धर्मनिरपेक्षता व समान नागरी कायदा	173
42.	प्रा. सय्यद अफरोज अहमद	महिला आणि आरोग्याच्या समस्या	176
43.	डॉ. उषा एम. खंडाळे	वृध्दावस्थेतील आव्हाने आणि उपाययोजना	179
44.	प्रा.डॉ.पोटभरे एस.डी.	डॉ.भीमराव आम्बेडकर एवंम् समान नागरिक संहिता	185
45.	डॉ. शहादेव शिवाजी डोंगर	गुजर समाजाच्या सामाजिक व आर्थिक स्थितीचा समाजशास्त्रीय अभ्यास: बीड जिल्हयाच्या संदर्भात	188
46.	प्रा. विठ्ठल बाबुराव गुंडे	विजयनगर साम्राज्यातील 'अमर-नायक' आणि 'अयागर' व्यवस्था	192
47.	डॉ.नवनाथराव आघाव डॉ. श्रीधर सोनराव आघाव	भारतीय राज्यघटनेतील कलम 370 आणि 35 (अ)	196
48.	प्रा. आर.बी.काळे प्रा. पी.एस काळवणे	भारतातील बालकामगारांची समस्या	200
49.	डॉ. एस.बी. देशमुख	महाराष्ट्रातील बदलते भूमी उपयोजन एक भौगोलिक लघुशोध निबंध	204
50.	प्रा. डॉ. कराळे ए. बी.	लॉकडाऊन : पर्यावरणासाठी एक वरदान	208

भारतीय धर्मनिरपेक्षता व समान नागरी कायदा

डॉ. भालेराव जे. के.
(लोकप्रशासन विभाग प्रमुख)
स्वा.सावरकर महाविद्यालय,बीड
bhalerao.jkb1973@gmail.com

प्रास्ताविक :

प्राचीन भारतीय गौरवशाली सर्वधर्मसमभावाची संस्कृती आपल्या संविधानातील "धर्मनिरपेक्षता" या तत्वात प्रतिबिंबित होते. राज्याचा कोणताही धर्म असणार नाही. धार्मिक आधारावर व्यक्ती- व्यक्ती मध्ये कोणत्याही सामाजिक ठिकाणी, सार्वजनिक स्थळी व शासकीय कार्यात भेदभाव केला जाऊ शकत नाही. धर्मनिरपेक्ष राज्य म्हणजे धर्माला विरोध करणे नाही. धर्म ही प्रत्येक व्यक्तीची वैयक्तिक बाब आहे. धर्मभेदामुळे नागरिकांमध्ये फूट पडून राष्ट्राच्या अखंडतेला, एकात्मतेला व स्थैर्याला धोका निर्माण होऊ शकतो. भारतात समान नागरी कायदा नसल्यामुळे नागरिकात अलगाववादी व फुटीरतावादी भावना बळावत असून स्वतंत्र अस्मिता जपली जात आहे. परिणामी राज्याच्या धर्मनिरपेक्ष तत्त्वाला छेद दिला जात आहे. भारतात विवाह, वारसा, दत्तक, पोटगी व घटस्फोट इत्यादी बाबतीत व्यक्ती आपल्या धर्मात असलेले नियम, रूढी, परंपरा व कायद्याचे पालन करतो. त्यामुळे भारतीय संविधानाला अपेक्षित असलेल्या कायद्याच्या समोर "सर्व नागरिक समान" या तत्वाला न्याय देण्यासाठी समान नागरी कायदा असणे भारतात आवश्यक झाले आहे. तसेच देशातील लोकांच्या सुरक्षतेसाठी आणि कल्याणासाठी समान नागरी कायदा अंमलात आणणे आवश्यक आहे.

समान नागरी कायद्याची संकल्पना :

संविधानाने गुन्हेगारी कायदा आणि नागरी कायदा असे विभाजन केले आहे. गुन्हेगारी कायदे सर्व धर्मियांसाठी समान आहेत परंतु नागरी कायदे धर्मातील रूढी, परंपरा व प्रथा यावर आधारित आहेत. नागरी कायद्यात विवाह, घटस्फोट, पोटगी, वारसा हक्क व कुटुंब अशा व्यक्तींच्या व्यक्तिगत जीवनाशी निगडीत असणाऱ्या दावींचा त्यात समावेश होतो. समान नागरी कायदा म्हणजे सर्व भारतीय नागरिकांसाठी सारखा कायदा होय. या कायद्याचा कोणत्याही धर्माशी संबंध असणार नाही. सर्व धर्मियांसाठी एकच कायदा असेल याचा अर्थ समान नागरी कायद्याच्या आशयात भारतातील सर्व धर्मांच्या नागरिकांसाठी एकच कायदा असेल असा अर्थ अभिप्रेत आहे. भारतीय संविधानात धर्म, जात, पंथ, भाषा, लिंग व प्रदेश या सर्वांना छेद देऊन समान नगरिकत्व सर्वांना बहाल केलेले आहे. कायद्याचे अधिराज्य (Rule of Law) हे भारतीय लोकशाहीचे अधिष्ठान मानलेले आहे. सर्व नागरिक धर्माने अथवा रूढी, परंपरेने नसून समान कायद्याने बांधलेले आहेत. या भारतीय भूमीवर राहणाऱ्या सर्वांना एकच कायदा या कल्पनेतून समान नागरी कायद्याच्या संकल्पनेचा उदय झाला आहे.

ऐतिहासिक पार्श्वभूमी:

ब्रिटिशपूर्व भारतात हिंदुना हिंदू चा कायदा व मुस्लिमांना मुस्लीम कायदा लागू होत असे. इंग्रज शासन प्रस्थापित झाल्यानंतर इंग्रज राज्यकर्त्यांना भारतीय कायदे पद्धती कालबाह्य वाटू लागली. हिंदू कायद्यात जातीप्रमाणे शिक्षाही वेगवेगळ्या होत्या. कायदा व सुव्यवस्था निर्माण करणे आणि व्यापाराकरिता शांतता निर्माण करणे हे ब्रिटिश राज्यकर्त्यांचे उद्दिष्ट होते. म्हणून त्यांनी इंग्लिश कॉमन ला वर आधारलेले कायद्याचा मसुदा तयार करून ते भारतात लागू केले. कॉमन लॉ हा न्यायालयीन निर्णय मधून निर्माण झालेला होता. त्याच कायद्याचे भारतीय परिस्थितीनुरूप बदल करून संहितीकरण करण्यात आले. परंतु त्यातून विवाह, वारसा व दत्तक हे विषय वगळण्यात आले होते. १८५७ च्या स्वातंत्र्य संग्रामातून इंग्रजांनी एक धडा घेतला आणि तो म्हणजे भारतीयांच्या धर्मामध्ये शक्यतो हस्तक्षेप करावयाचा नाही. १८५८च्या राणीच्या जाहीरनामा यामध्ये ही बाब स्पष्ट करण्यात आली होती. त्यानुसार हिंदुना हिंदू व मुसलमानांना मुस्लिम व्यक्ती कायदा लागू करण्याचे धोरण अमलात आले. इ. स.१९५८ ते १९४७ या ९० वर्षाच्या कालखंडात धार्मिक कायदे होते. त्यानुसार त्या त्या समाजाच्या वारसा, विवाह, दत्तक याबाबतच्या व्यवहाराचे नियमन केले जात होते. त्यामध्ये १८७२ चा इंडियन ख्रिश्चन डायव्हर्स कायदा, शीख धर्मियांसाठी आनंद मॅरेज कायदा १९०९, पारसी विवाह कायदा १९३९ आणि १९३७ हिंदू विवाह कायदा इत्यादीचा समावेश होतो.